

نگاهی به مسئولیت پذیری در تعلیم و تربیت اسلامی

(پروژه مسئولیت پذیری در دوره دوم تربیت از دیدگاه اسلام)

دکتر مهشید ایزدی

استاد هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دکتر زهره حسینی

دکترای فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

- سرشناسه: ایزدی، مهشید، ۱۳۴۳
 عنوان و نام پدیدآور: نگاهی به مسئولیت‌پذیری در تعلیم و تربیت اسلامی (پرورش
 مسئولیت‌پذیری در دوره دوم تربیت از دیدگاه اسلام) مهشید ایزدی، زهرا حسینی
 وضعیت ویراست: ویراست ۲
 مشخصات نشر: تهران: نشر رزا، ۱۳۹۷
 مشخصات ظاهری: ۱۲۰ ص
 شابک: 978-622-6356-0-22
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: چاپ دوم
 یادداشت: چاپ قبلی: کتاب تربیت، ۱۳۹۶
 یادداشت: کتابنامه: ص ۹۶-۱۱۲
 موضوع: اسلام و آموزش و پرورش
 Islamic education: موضوع
 موضوع: آموزش و پرورش -- مسئولیت‌پذیری
 Educational accountability: موضوع
 موضوع: مسئولیت -- جنبه های مذهبی -- اسلام
 Islam -- Religious aspects -- Responsibility: موضوع
 - شناسه افزوده: حسینی، زهرا، ۱۳۰۲
 الف ۹۴ ن ۸/۱۳۹۷/۱۸/BP۲۳۰: رده بندی
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۷
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۱۷۰۵۷

عنوان کتاب: نگاهی به مسئولیت‌پذیری در تعلیم و تربیت اسلامی (پرورش مسئولیت‌پذیری
 در دوره دوم تربیت از دیدگاه اسلام)
 مولفین: دکتر مهشید ایزدی، دکتر زهرا حسینی
 انتشارات: نشر رزا
 سال چاپ: دوم - ۹۷
 تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
 بهاء: ۱۵۰۰۰۰ ریال
 شابک: 978-622-6356-22-0

- ۱..... دیباچه
- ۷..... گفتار اول: مسئولیت پذیری و تعلیم و تربیت
- ۸..... قرآن و تربیت
- ۸..... روشن و روشنگر بودن قرآن کریم:
- ۹..... رسالت قرآن در معرفت (ف. اخوانی قرآن به دانش):
- ۱۰..... ابزارهای تربیت در قرآن
- ۱۱..... تعلیم تربیت بر اساس مبانی فاطمه ادرسی
- ۱۲..... ویژگیهای تعلیم و تربیت اسلامی
- ۱۲..... ✓فطری بودن
- ۱۳..... ✓مستمر بودن
- ۱۴..... ✓فرامگانی بودن
- ۱۴..... ✓جامعیت داشتن
- ۱۵..... اهداف تعلیم و تربیت اسلامی
- ۱۶..... -هدف غایی تعلیم و تربیت اسلامی
- ۱۶..... -اهداف واسطه ای
- ۱۶..... عبادت

۱۷	الف (عبارت لفظی :
۱۷	ب) عبارت عملی :
۱۷	تقوا.....
۱۸	پرورش روح عدالت خواهی.....
۱۹	شکر گذاری.....
۱۹	اصول تعلیم و تربیت اسلامی.....
۲۰	اصل تعقل.....
۲۲	اصل عدل.....
۲۳	اصل عزت.....
۲۴	اصل کرامت.....
۲۶	اصل اعتدال.....
۲۷	روش های تعلیم و تربیت اسلامی.....
۲۷	روش امر به معروف و نهی از منکر.....
۲۹	روش توبه.....
۳۱	روش تشویق و تنبیه.....
۳۴	روش مهرورزی.....
۳۴	مبانی نظری تربیت اجتماعی در تعلیم و تربیت اسلامی.....
۳۶	مبانی تربیت اجتماعی.....
۳۶	مبنای اول: جامعه پذیری.....

۳۷	مبنای دوم: الفت
۳۷	مبنای سوم: کرامت
۳۸	مبنای چهارم: تفاوت استعدادها
۳۸	اهداف تربیت اجتماعی در تعلیم و تربیت اسلامی
۳۸	۱. مراعات حقوق
۳۹	۲. گسترش دایره برادری
۳۹	۳. تأمین نیاز و بهره‌وری مشروع
۳۹	کلیاتی از تربیت اجتماعی در جهان غرب
۴۰	تربیت اجتماعی در اروپای مرکزی شمالی
۴۲	کار و تربیت اجتماعی کودکان
۴۳	ضرورت مسئولیت‌پذیری
۴۵	مصادیق مسئولیت اجتماعی در تعلیم و تربیت اسلامی
۴۷	عدالت در برخوردهای اجتماعی
۵۱	دلایل منکران مسئولیت اخلاقی
۵۳	تربیت و مسئولیت‌پذیری
۵۳	مفهوم‌شناسی تربیت
۶۵	گفتار دوم: مسئولیت‌پذیری در دوره دوم تربیت
۶۶	دوره‌های تربیتی مورد نظر از دیدگاه اسلام
۶۶	دوره دوم: دوره‌ی اطاعت و فرمانبرداری

- هدف غایی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در این دوره..... ۶۷
- اهداف واسطی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در این دوره..... ۶۸
- پرورش روحیه تعاون و همکاری، آزاداندیشی..... ۷۰
- احترام به عقاید و حقوق دیگران..... ۷۱
- آشنایی با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی..... ۷۱
- پرورش روحیه نظم و انضباط..... ۷۲
- راستگویی، تنظیم نحوه سخن گفتن در موقعیتهای مختلف و سایر آداب..... ۷۳
- تاکیدات آموزشی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در این دوره..... ۷۴
- روش‌های مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در این دوره..... ۷۵
- شیوه‌های مسئولیت‌پذیری نوجوان..... ۷۵
- مسئولیت دادن متناسب با توان نوجوان..... ۷۶
- آشنا ساختن با آداب و اخلاق..... ۷۷
- تربیت و رشد تفکر دینی..... ۷۸
- موعظه فرزندان..... ۷۸
- تکریم و احترام..... ۷۹
- محبت کردن..... ۷۹
- اعتدال و میانه روی در برخورد..... ۷۹
- مدارا..... ۸۰
- توجه دادن به وضع ظاهر..... ۸۰

۸۱	ارائه الگو.....
۸۱	آموزش معاشرت.....
۸۱	تشویق و تنبیه.....
۸۲	اعتماد به نفس و تقویت اراده.....
۸۳	اهداف غایی و واسطی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در دوره تربیتی دوم از دیدگاه اسلام.....
۸۴	تاکیدات آموزشی و روشهای مناسب مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در دوره تربیتی دوم از دیدگاه اسلام.....
۸۶	فرجام سخن.....
۹۴	پیشنهادهای تربیتی.....
۹۶	منابع و مآخذ.....
۹۶	منابع فارسی:.....

دیباچه

مسئله اساسی این کتاب بررسی مسئولیت‌پذیری بر اساس دوره دوم مورد نظر اسلام و ارائه الگوی تربیتی مبتنی بر آن می‌باشد. از جمله اصول انسان‌شناختی در نگرش اسلامی توجه به اصل مسئولیت و رشد و تکامل آن در انسان است. از سوی دیگر، یکی از روش‌های برخورد با مشکلات رفتاری روش «مسئولیت دادن» است. گاهی افراد برای فرار از مسئولیت خطا را به خدا نسبت می‌دهند. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «مَا أَصَابَكُمْ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكُمْ؛ هر چه از خوبی به شما برسد از طرف خداوند است و هر چه خطا کنید از ناحیه خود شماست» (نساء: ۷۹)

اصل مسئولیت عبارت است از: «افزایش مقاومت فرد در برابر شرایط، تا به جای پیروی از فشارهای بیرونی از الزام‌های درونی مبتنی بر آن کند که احساس مسئولیت یا احساس تکلیف نامیده می‌شود» (باقری، ۱۳۹۰، ص ۴۴). به عبارت دیگر، معنای مسئولیت این است که مددجو دیگران را به خاطر احساسات، افکار، تکان‌ها و رفتارهای خود سرزنش نکند و مسئولیت آنها را بپذیرد و بداند آنچه را به دیگران نسبت می‌دهد (فراقتنی‌ها) را واقعاً مربوط به خود اوست.

بر اساس دیدگاه اسلام خداوند همه موجودات را خلق نموده و به سوی هدف خاص خود هدایت کرده است.

«أَيُّحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى (قیامت، ۳۶) انسان را چاره‌دار خطاب قرار داده که موجودی رها و بی‌تکلیف و بی‌هوده خلق نشده «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» (مومنون: ۱۱۵) بلکه نعمت ما و توانایی‌های لازم به او داده شده که آگاهانه در جست‌وجوی کمال خود از آن‌ها استفاده کند. از استعدادهای بسیار مهم انسان گرایش او به کمال است. انسان موجودی کمال‌خواه و حقیقت‌طلب است و می‌توان گفت که هدف و مطلوب نهایی در رویکرد تربیتی اسلام نزدیک شدن هر چه بیشتر به سرچشمه هستی و کمال مطلق (خداوند) است. یکی از ویژگی‌های مهم انسان اختیار و آگاهی است. بر اساس آیات قرآن انسان آگاهانه می‌تواند سیر صحیح و تکاملی خویش را بپیماید و به سعادت ابدی دست یابد. در خود احساس مسئولیت تدریجی را پرورش دهد و همواره خود را مسئول بداند به حکم این که از موهبت اختیار برخوردار است، موجودی مسئول است. مسئول خود و دنیای پیرامون می‌باشد. در تعلیم و تربیت باید طوری برنامه‌ریزی شود که ارزش انتخاب و اعمال قدرت اختیار فراهم گردد و نیروی عزم و اراده افزایش یابد و فرد مبنای زندگانی و رفتارش را بر اساس آگاهی و

اختیار و انتخابی درست قرار دهد و با هر گونه وابستگی فکری مبارزه کند. (فرهادیان، ۱۳۹۳، ص ۱۰)

تربیت اسلامی مسئولیت‌مدار است از این رو، خود را به ایشار فرا می‌خواند؛ در پی ایشار، دوستی و برادری و امنیت و آسایش فراهم می‌آید (رفیعی، ۱۳۹۴، ص ۱۸۴). با توجه به تاکید قرآن و احادیث و روایات واژه مسئولیت را با تاکید بر جنبه‌های درونی و بیرونی به کار برده‌اند.

در اسلام، انسان با الزام‌ها و باید‌های بیرونی روبه‌رو است که تخطی از آن‌ها مجازات در پی خواهد داشت اما این باید‌ها در عین حال منطبق‌پذیر و قابل دفاع است و در پیروی از آن نیازی به اجبار نیست «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (بقره: ۲۵۶). بر این اساس فرد در قبال این باید‌ها و نباید‌ها با الزامی نشأت‌گرفته از درون به عمل بپردازد و در برابر آنها احساس مسئولیت داشته باشد (باقری، ۱۳۹۰، ص ۱۵۰). بعد از بررسی مسئولیت بر وجود نوعی از آگاهی درونی انسان نسبت به خود دلالت دارد. احساس مسئولیت از حد فطری آدمی است که انسان بر اساس توانایی‌هایی که دارد خود را مورد بازخواست قرار می‌دهد (ملوی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۰).

انسان با باید‌های درونی روبه‌رو است که هم الزام‌آور و هم نسبت به آن احساس یگانگی دارد این نوع احساس مسئولیت‌پذیری بیشتر جنبه اخلاقی دارد اما به عمارتی وجدان فردی است. زیربنای همه اصول اخلاقی و سر سلسله همه معنویات، ایمان مذهبی و ایمانی و اعتقاد به خداست (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۱۸۷). یعنی اعتقاد و ایمان به خداوند مبنای مسئولیت است. انسان آزاد و مختار، در قبال خود می‌باشد و هر کس خود مسئولیت اعمال خود را بر عهده دارد «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ» (مدثر، ۳۸) از این لحاظ خودسازی از جمله مسئولیت‌های انسان است. در این موجودی اجتماعی است و نیازمند به جامعه، انسان مومن آگاهانه نسبت به دیگران احساس مسئولیت می‌کند. به گفته شهید مطهری انسان چون درد خدا دارد درد انسان‌های دیگر را دارد (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۶) قرآن انسان را مسئول آباد کردن زمین نموده است «وَالَّذِي تُمُودُ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اغْبَثُوا إِنَّ اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوا لَهُمْ ثُمَّ تَوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيمٌ مُجِيبٌ» و بسوی قوم «ثمود»، برادرشان «صالح» را (فرستادیم) گفت: «ای قوم من! خدا را پرستش کنید، که معبودی جز او برای شما نیست! اوست که شما را از زمین آفرید، و آبادی آن را به شما واگذاشت! از او آمرزش بطلبید، سپس به سوی او بازگردید، که پروردگارم (به بندگان خود) نزدیک، و اجابت‌کننده (خواسته‌های آنها)

است! (هود: ۶۱). از نگاه آموزه‌های دینی، محافظت از منابع طبیعی از مهم‌ترین مسئولیت‌های انسان به شمار می‌رود.

بنابراین می‌توان یکی از مولفه‌ها و شاخص‌هایی که در اسلام بدان تاکید شده مسئولیت‌پذیری دانست که به زندگی انسان رنگ و بوی الهی و دینی می‌دهد، چرا که انسانی که خود را تابع و پیرو هیچ قانون و مذهبی قرار نمی‌دهد و زیر بار مسئولیت نمی‌رود از این رو در اسلام مسئولیت‌های مشخصی برای انسان بیان شده است. از جمله مسئولیت‌ها، مسئولیت انسان در قبال خداوند متعال و آیین شریعت، اک الهی (اعتقادی)، مسئولیت انسان در قبال خود (فردی)، دیگران (اجتماعی) و محیط طبیعی (زیست) می‌باشد. مسئولیت‌پذیری در قرآن در روایات به مفهوم تکلیف‌شناسی و ضابطه‌پذیری و تعهد باوری، که ریشه در فطرت و وجدان آدمی دارد. انسان دارای فطرت ویژه‌ای است و قطعاً تربیت با در نظر گرفتن همان فطریات صورت می‌گیرد (مطهری، ۱۳۹۲، ص ۱۴-۱۳) و انسان می‌تواند به حکم فطرت انسانی خود علیه محیط طبیعی، اجتماعی، علیه عوامل تاریخی و اجتماعی خود قیام کند و خود را از اسارت همه اینها رها سازد (حجری، ۱۳۶۰، ص ۴۰) ویژگی‌های فطری و توانایی‌های آن به گونه‌ای که می‌تواند بدون هیچ محدودیت نسبی، امکانی به رشد خود بپردازد، که باید با تربیت صحیح و به موقع شکوفا گردد. تربیت نیز که از اهداف بسیار مهم خلقت و ارسال رسل و انزال کتب از سوی خداوند است پس زمینه‌های رسیدن به آن هدف نیز در فطرت او نهاده شده است که باید با تربیت صحیح و به موقع شکوفا گردد. می‌توان گفت که تمام موجودات عالم هستی برای بهره‌وری آفریده شده‌اند، همه کارها و عبادات انسان مقدمه و زمینه برای تربیت است. اگر به غیر از این باشد رشد و کمال یا تعلیم و تربیتی که شایسته مقام انسان باشد تحقق نمی‌یابد اما احساس مسئولیت‌پذیری در انسان رشد نخواهد کرد پس تحقق مسئولیت در هر مرحله‌ای از رشد ایشان مناسبت با وسع او است.

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تَأْخِذْنَا بِإِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَاْنَا رَبَّنَا لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِيصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» (بقره: ۲۸۶). چگونگی فراهم کردن شرایط و نظارت بر تداوم این شرایط در مراحل مختلف زندگی تربیت شونده متفاوت است؛ و با میزان رشد و کیفیت آن بستگی کامل دارد به طوری که ممکن است در مرحله‌ای از زندگی مراقبت و نظارت بیشتر اعمال شود و در مرحله‌ای دیگر نظارتی صورت نگیرد. (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۵۰)

در انسان، دو نوع خود وجود دارد: خود طبیعی و خود معقول؛ و به تبع آن، دو نوع مسئولیت ایجاد می‌شود: مسئولیت عمومی و مسئولیت عالی. اولی ناظر بر مسئولیت خود طبیعی است و دومی ناظر بر مسئولیت ایجاد شده در خود معقول. مورد اخیر در حیطه ارزش‌های عالی قرار می‌گیرد و ضامن عمل به آن شخصیت انسان است. نه اجبار عوامل خارج از شخصیت؛ مانند مقررات اجتماعی و کیفر و پاداش‌های بیرونی. (ساسانی، ۱۳۸۲، ص ۸۹ و ۱۳۱). حوزه مسئولیت انسان شامل مسئولیت فردی، خانوادگی، اجتماعی، نزدیکان، و مسئولیت در برابر عهد و پیمان الهی است. (فرهادیان، ۱۳۹۳، ص ۵۱-۵۲). تناسب تکلیف با توان فرد و عمل به تکالیف از جمله نکات مهم در جهت افزایش مسئولیت است. تناسب تکلیف با ظرفیت و توان نوجوان از بروز احساس شکست در او جلوگیری می‌کند؛ احساسی که منجر به تسلیم شدن و سلب مسئولیت فرد می‌شود. در حوزه عمل قرار گرفتن نیز موجب افزایش حس مسئولیت است. یک احساس ارزشمند و عشق را در دل انسان پدید می‌آورد، اما قرار گرفتن در دایره «آرزوها»، بی‌اعتنایی نسبت به پذیرش مسئولیت و سلب اختیار و در نتیجه، «شکست» می‌انجامد؛ شکستی که احساس بی‌ارزشی را در پی دارد (ساسانی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۴).

اسلام سه دوره تربیتی را مدنظر قرار داده است. اولین مرحله دوره‌ی سیادت یا سروری است که می‌توان آن را معادل هفت سال اول دانست که در حلد اول مورد بررسی قرار گرفت. اما دومین مرحله که بر اساس حدیث پیامبر (ص) فرزند یا نوکر بنده و فرمان‌بردار است و آن را ورود به مرحله ارتباط اجتماعی می‌نامند و طی آن طبیعت حیوانی آدمی به طبیعت انسانی تبدیل می‌شود، دوره اطاعت و فرمانبرداری نام دارد. مهم‌ترین اثر آن خنثی کردن سبک طبیعت آدمی است که در اثر آن انسان از محدودیت‌های ناشی از زندگی اجتماعی و گروهی آگاه می‌شود به قوانین و مقررات اجتماعی گردن می‌نهد و لزوم تبعیت عمل بر اساس موازین اجتماعی که اطاعت از بزرگ‌تران جزء آن می‌باشد، احساس مسئولیت رشد بارزتری می‌یابد. این مرحله دوره تکلیف‌پذیری کودک است. منظور از تکلیف کردن، آن نیست که به انگیزه‌ها و علایق کودک توجه نشود بلکه منظور این است که کودک باید خود را در برابر تکلیف احساس کند و همین ویژگی سازنده است و حاصل آن مصون ماندن از پاره‌ای لغزش‌ها در حال و آینده است (باقری، ۱۳۹۰، ص ۲۵۰). به عبارتی در این دوره زندگی اجتماعی برای کودک اهمیت پیدا می‌کند و به جای خود دوستی به حس دگردوستی در او بیدار می‌شود که در نتیجه نسبت به هموعان احساس مسئولیت می‌کند و در این مرحله زمینه اهداف غایی شکل می‌گیرد. اما

چون هنوز خود طبیعی با خود انسانی در هم می‌آمیزد انسان به طور کامل نمی‌تواند از جبر رهایی یابد و آزادی او در حد ضرورت زندگی اجتماعی است (جعفری، ۱۳۷۰، ص ۴۰۲). بنابراین مسئولیت انسان در این مرحله در حد رفع نیازهای اجتماعی است و رهایی او مستلزم تحقق بخشیدن جدایی، یعنی ارتباط با خداوند است.

اهداف واسطی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در این دوره شامل: اعتقاد داشتن به معاد، خدا شناسی و انبیا و ائمه معصومین، نماز بخواند، قرآن را صحیح قرائت کند، روزه داری، رعایت طهارت و پرهیز از نجاست، حلال و حرام، پرورش روحیه تعاون و همکاری، آزاداندیشی، احترام به دیگران، آشنایی با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی، پرورش روحیه نظم و انضباط راست گفتن، بدگویی نکردن از دیگران، مشاهده هدفمند امور، رعایت ظواهر امور.

تاکیدات آموزشی ر موعظت‌هاست که در مرحله پیش مطرح شد در این مرحله و مراحل بعدی نیز قابل استفاده است لذا در برنامه تربیتی باید مطابق با میزان رشد و علاقه و همچنین شرایط سنی موضوعات گنجانیده شود که موجب تعمیق آگاهی نسبت به خود و خداوند گردد. وسع کودک راچه از حیث فهم و هم از حیث قدرت مراعات کرد. «لَا يَخْلُقُ اللَّهُ نَسْأً إِلَّا أَوَّلَ وَسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ» (بقره: ۲۸۶). محتوای برنامه‌ها باید به اهمیت احترام به بزرگترها و سبب بهارت‌های اولیه زندگی در جامعه و توجه به طبیعت و افزایش روحیه علمی و توجه به قدرت استدلال-تذکر انتقادی و خلاق براساس منابع اسلامی که باعث شناخت انسان نسبت به شگفتی‌های خلقت و همچنین باعث آگاهی او نسبت به خود و خالق هستی می‌گردد اشاره کند و موجب تقویت حس مسئولیت‌پذیری شود.

از روش‌های مبتنی بر مسئولیت‌پذیری در دوره اطاعت و فرمانبرداری، ایجاد زمینه برای سوال پرسیدن از مهم‌ترین اقدامات در جهت تحقق مسئولیت یا مسئول بار آمدن می‌باشد. روش‌های پرورش روحیه نظم و مسئولیت‌پذیری - روحیه برادری - همکاری - تصمیم‌گیری - الگو مداری - تقویت حس اعتماد به نفس - شخصیت بخشی - راستگویی - رعایت قانون - روش حل مسایل - ارزش‌های اخلاقی - روش‌ها به تناسب مرحله رشد باشد. تا کودک متناسب با رشد خود نسبت به (خود و خداوند) شناخت و اعتقاد پیدا کند. بدیهی است که رشد و تعالی انسان چه از لحاظ روحی و فردی و چه از لحاظ اجتماعی به مسئولیت‌پذیری او ارتباط دارد زیرا اهتمام افراد نسبت به اداره و مدیریت امور و واکنش مسئولانه نسبت به پدیده‌های پیرامون خویش، رشد اخلاقی و انسانی را در بر خواهد داشت و فرایندی

که با تکیه بر مبنای اسلام باعث درونی کردن آگاهی و عمل و چگونگی تحقق آن خواهد شد دارای اهمیت می‌باشد. در جلد اول این مجموعه، مسئولیت‌پذیری در دروه اول یعنی دوره سیادت مورد بررسی قرار گرفت و در ادامه ی مباحث در این جلد به هفت سال دوم پرداخته می‌شود.

www.ketab.ir